

*Людмила Онейда,
Артур Онейда*

Туризм як внутрішня потреба екзистенційного оновлення особистості

Із розвитком мандрівництва, набуттям ним більш організованих форм, найрозвинутішою, найширокомасштабнішою з яких є туризм, набуває актуальності необхідність його філософського осмислення. У межах дослідження розглянуто екзистенційний статус сучасної особистості – людини-мандрівника (*homo viator*), показано колізії та суперечності на шляху екзистенційно-особистісного оновлення. Останнє відбувається в намаганні «розсунути видноколо» власного буття, вийшовши за межі добре відомого, в інший вимір, що покликаний задовольнити нагальну людську потребу комунікативного оновлення, водночас відкриваючи все нові й нові горизонти «полісутнісного *homo*».

Ключові слова: мандрування, подорож, філософія туризму, людина-мандрівник (*homo viator*), «полісутнісного *homo*».

Постановка наукової проблеми та її значення. Із давніх-давен і до сьогодні людина подорожувала, причому з різних причин, чи то мотивів. Незмінною в мандруванні завжди залишалася нагальна людська потреба екзистенційного оновлення, адже мандри, як зауважує Т. Лютий, – то не просто примхлива гра, згідно з якою людина прагне повік змінювати природно-культурний ландшафт навколо себе. За мрійливим поглядом у далечінь приховано зусилля «розсунути видноколо», а також спробу з'ясувати, ким же насправді є подорожуючий [1].

Без сумніву, такі питання належать до царини філософії. Більше того, існує виклик сучасній філософії з боку сучасного туризму, набуває актуальності необхідність його філософського осмислення.

Аналіз досліджень цієї проблеми свідчить про те, що питаннями філософії туризму цікавиться все більше й більше вчених. Зокрема, до розробки проблеми конституювання «філософії туризму» залучено чимало провідних філософів України. За їх участі відбувся всеукраїнський «круглий стіл», присвячений «філософії туризму». Серед його учасників – понад 40 докторів і кандидатів філософських наук, у тому числі директор Інституту філософії імені Г. С. Сковороди, академік НАНУ М. В. Попович, відомі українські філософи, професори С. В. Горський, І. Ф. Надольний, В. Г. Табачковський, Г. І. Горек, М. І. Михальченко, М. М. Кисельов, М. В. Цюрупа, В. А. Малахов та ін.

У своїх доповідях вони висвітлювали туризм як культурне явище і як чинник духовного розвитку особистості, аналізували філософсько-світоглядні аспекти туризму, характеризували його моральний та екзистенційний виміри, значення в структурі суспільно-політичних відносин і в процесі становлення й розвитку громадянського та інформаційного суспільства.

Вивченням мотивів, чи то причин, які спонукають людину бути мандрівником, відвідувати інші країни, ознайомлюватися з визначними місцями, розміщеними за кордоном, з'ясуванням цілей, яких вона прагне досягти під час подорожування, займався не одне покоління науковців, мислителів, письменників.

Тому справедлива думка українського філософа В. Кизими про те, що існує виклик філософії з боку сучасного туризму. Цей виклик, як стверджує філософ, можна розглядати як проблему визначення субстанційних засад туризму.

Отже, об'єктом нашого дослідження є туризм, а предметом – туризм як внутрішня глибинна потреба екзистенційного оновлення особистості.

Мета та основне завдання статті – показ колізій та суперечностей на шляху людини-мандрівника, котра насамперед перебуває в пошуках своєї власної сутності.

Виклад основного матеріалу та обґрунтування отриманих результатів дослідження. Будь-яке філософське дослідження варто розпочинати з інтерпретації тих ключових понять, які використовуватимуться в ході викладу матеріалу.

Так, на необхідність дослідження співвідношення терміна «туризм» і поняття «мандрування» звертає увагу професор М. Кисельов. На його думку, «туризм – це задоволення цікавості й невіддільний елемент краєзнавства та ефективний засіб адекватного формування світогляду людини», а «мандрування – це знайомство зі світом» [3, с. 53, 56].

Доцільно також процитувати В. Горського про те, що «не будь-яка подорож може бути названа туризмом, не кожний подорожуючий – турист. Але безперечним залишається той факт, що будь-яка туристська діяльність є мандрівною і кожен турист є “*Homo viator*” – людина, що здійснює мандрівку». В історії української культури, – пише філософ, – у глибинах людської ментальності вкорінено «тяжіння до мандрівки на зустріч з “іншим”, прагнення зрозуміти інше, прилучитися до нього, розширити світ власного буття...» [2, с. 28].

Без сумніву, прагнення людини до мандрів – це її внутрішня глибинна потреба в «розсуванні» меж власного буття, на що звертає увагу Т. Лютий. На думку філософа, мандрування – фундаментальна риса людини, що не залежить від її вікових характеристик. Учений наводить приклад зовсім юного Тараса Шевченка, «котрий ще дитиною поривався сягнути обрію свого культурного обійстя, на краю якого, як йому видавалося, височіють величезні стовпи, підпираючи небосхил» [1, с. 107].

Іншою ілюстрацією людської непосидючості, – як підкреслює Т. Лютий, – є наш мандрівний філософ Григорій Сковорода. «Його вислів “світ ловив мене, але не спіймав” дозволено тлумачити як спрагу людини стерегтися усілякої “застиглості”, “вселенського сну”, позначеного великими знадами світу. Мандрівний дух Сковороди обертається для нас на вияв людської свободи, гранню якої є хист незламного вислизання з “обіймів смерті”, того сильця, якого несла ухилитися увік» [1, с. 107].

На теренах української культури звабливо постає образ мандрівника-чумака, який вивіряє свій шлях із небесною віссю всипаного зорями Чумацького шляху. На відміну від «гречкосія», буття якого позначене повсякденністю, чумак повсякчас повернений лицем до потенційного ризику подорожі. Так, чумацтво, користуючись сучасною термінологією, можна порівняти з екстремальним туризмом [1]. Останній, на нашу думку, виносить людське життя-буття в граничний вимір або контур.

Отже, за Т. Лютим, подорож виступає як здатність до «розривання культурної застиглості». Мандрівка стає джерелом культурної інновації й відображає настирливість людської натури [1, с. 108].

Така настирливість, на нашу думку, зумовлена внутрішньою глибинною людською потребою й здатністю проявляти активність, причому у всіх можливих напрямках, що свідчить про діяльнісну сутність людини. Такий умовно-екстравертний напрям людської діяльності здебільшого характеризує Західний підхід до життя.

Інша справа на Сході. Там панує думка про те, що пізнати світ можна, не виходячи за межі власного будинку. Тут ідеться, насамперед, про внутрішньоспрямований інтравертний шлях пізнання власної сутності.

Отже, Західний та Східний погляди на подорож-мандрівку дещо відрізняються. Точніше буде сказати: вони доповнюють один одного.

Як відомо, нам, українцям, однаково властива і західна активність, і східна пасивність, а ще синтетичність та «глибинний оптимізм» (за Н. Хамітовим), які закорінені певною мірою ще на генетичному рівні й проступають ментальними рисами українського народу.

Варто пригадати народну мудрість: «Добре там, де нас нема». На нашу думку, у ній приховано глибокий зміст і натяк на такий невід’ємний і чи не найважливіший момент кожної подорожі, як повернення додому.

І якщо пильніше придивитися до людини подорожуючої, а кожен із нас протягом життя здійснює не одну подорож, то можна помітити таку спільну рису всіх мандрів, як намагання пізнати інше, а також самого себе, тобто віднайти «втрачену» цілісність зі світом, і з собою, і з іншими людьми. Це ніщо інше, як внутрішня глибинна потреба екзистенційного оновлення особистості, яке лише й можливе в подорожі, на шляху, у виходах на межі на зустріч з Іншим.

Варто зазначити, що вже філософи античності, які тривалий час подорожували заради пізнання світу, пошуків істини людського існування, здійснювали рефлексію над подорожами як явищем людського життя. Вони доводили, що потреби в постійному русі, тяжіння до подорожей – одна з основних потреб людської душі. Так, французький філософ-екзистенціаліст Габріель-Оноре Марсель писав, що саме душа, саме вона – одвічна мандрівниця, саме про душу й лише про неї буде найвищою правдою сказати, що бути – це бути в дорозі. Перебування у вічному русі, подорожі, навіть у думках, мріях про них – основа філософського розуміння подорожей.

Більше того, у філософії та подорожах – спільне коріння – дивування. Глибинним джерелом мандрівництва є цікавість, бажання побачити нове, збагнути світ природи й людей. Розвинуте почуття дивування в усі часи спонукало людей до філософування, а подорожі завжди були засобом задоволення

дивування, давали допитливій людині нові враження. Подорожі розширювали межі знайомого, збагачували життєвий, культурний досвід людини та людства плідним і перспективним знанням про нові можливості опанування світу. Ще Піфагор рекомендує уникати шляхів проторених, крокувати несходженими дорогами. А давньогрецький історик Геродот доповнює науку про подорожі критерієм оцінювання істинності побаченого. Дивування як джерело інтересу, потягу до мандрівок завжди супроводжується різноманітними міфологемами, що надає подорожам особливого колориту, посилює бажання відвідати оповиті міфами пам'ятки культури та історії.

Серед фундаментальних ідей, які утворили концептуальну основу філософської рефлексії туризму, є ідея, за якою саме в подорожі реалізується така визначальна характеристика людини, як тяжіння до свободи. Прагнення вирватися з рутинного, буденного буття, зустрітися з незвичайним, цікавим – одна із сутнісних ознак філософського розуміння туризму й подорожі. Події туристських зустрічей з усіма притаманними їм етапами – підготовка та вибір, переживання й спогади – важливий сюжет туристсько-логічного знання й не тільки.

Розглядаючи туризм як своєрідну проекцію багатогранного буття людини, яка подорожує, філософія туризму виконує методологічну функцію щодо інших складових частин туристознавства, збагачуючись у своєму світоглядному й антропологічному змісті їхніми науковими доробками, узагальненнями, набуваючи певної дисциплінарної автономії.

Філософія туризму пропонує критерії, за допомогою яких формується понятійний апарат туристознавства, адже не кожна подорож відповідає критеріям туризму, не кожен мандрівник – турист. Наукові дефініції дають змогу відокремити туриста (справжнього мандрівника), який подорожує вільно й свідомо, від тих, хто переміщується світом стихійно, блукає безцільно або подорожує, керуючись меркантильними міркуваннями. Англійський філософ і соціолог З. Бауман звертав увагу на дихотомічне (грец. *dicho-tomia* – розподіл навпіл) розуміння людини, яка подорожує: турист і просто блукач (бродяга; волоцюга; фланер (франц. *flâneur*) – людина, яка подорожує без мети; комівояжер (франц. *commis voyageur* – мандрівний службовець) – роз'їзний агент торгової фірми, купець; біженець; іммігрант тощо). У суспільстві завжди були й будуть кочівники, які за деякими ознаками подібні до туристів. Вони також організовані в спільноти, тобто номади (грец. *Nomads* – кочове плем'я). Звідси походить термін «номадизм». Кочівник освоює певну територію, рухається маршрутами від одного пункту до іншого. Це переміщення, – зазначають італійські науковці Ж. Дельоз і Ф. Гваттарі, – відбувається у зв'язку з фактичною необхідністю, воно сповнене випадковостей: «Життя кочівника – це інтермецо, імпровізація». Кочівник позбавлений усталеної дороги, він переміщується в неокресленому, незв'язному «відкритому просторі», а дорога туристів, навпаки, завжди є відносно замкнутим простором. Кочівник детериторизований, позбавлений постійного зв'язку із землею, яка стає для нього просто опорою під ногами. Тому «кочівник породжує пустелю», оскільки «породжений нею».

Справжній турист істотно відрізняється від номадного блукача. Ця відмінність зумовлюється свідомим бажанням одержати нові переживання, певну насолоду (туризм – «інше життя» особистості), а також наявністю в його мандрівних траєкторій постійної точки відліку, якою є його дім (власна оселя, рідна земля, батьківщина). На відміну від нього, блукач позбавлений кінцевого пункту свого призначення: він усюди чужий і бездомний.

Отже, специфічний вид організованої подорожі – туризм – має такі атрибутивні (тобто невід'ємні) якісні ознаки:

- наявність привабливої мети (ознайомлення з культурними артефактами, пізнання, відпочинок, розвага, оздоровлення, нові знайомства тощо);
- просторово-часові координати мандрівки (дім як початок і завершення подорожі).

Як і будь-яке інше суспільне явище, туризм існував у різноманітних формах подорожування й із різною мотивацією. Тому твердження, що кожний турист – це мандрівник, слід доповнити міркуванням, що не кожен мандрівник – турист.

Туризм – явище, породжене сучасною цивілізацією. Виникнувши в XIX ст. як система масових організованих поїздок, походів, відвідувань, набув глобального масштабу, оформився в різноманітні види туристської практики. Досягнення туризмом зрілих форм створило можливості для його теоретичної, філософської рефлексії.

Філософія туризму є своєрідною соціально-філософською онтологією та феноменологією. Її об'єктом є суспільство як «життєвий світ» мандрівника, джерело її культурного досвіду, якого вона набуває в результаті спілкування зі світом культури, іншим досвідом і досвідом Інших (інтерсуб'єктивність та міжсуб'єктна комунікація).

Феноменологія туризму своєрідно відображає проблеми значення, смислу, оцінки туристської практики. Їх усвідомлення допомагає туризмологу розшифровувати смислові значення об'єктів туристського інтересу. Філософське осмислення феномену туризму реалізується й завдяки його герменевтичним потенціям – розумінню та сприйняттю цінностей культури, яке здійснюється в туристських подорожах через їх витлумачення.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Сучасний туризм як організована широко-масштабна форма мандрування актуалізує необхідність його філософського осмислення. Філософію туризму насамперед цікавить людина подорожуюча, людина-мандрівник (*homo viator*) у її намаганні «розсунути» межі свого існування й тим самим оновити («з-цілити») власну особистість. На цьому шляху людину-мандрівника очікують небезпеки, хоча б тому, що сам шлях має низку напрямів-розгалужень, від вибору яких залежатиме чи відбудеться очікуване оновлення («з-цілення») особистості, чи мандрівник повік приречений проходити цей шлях знову й знову, поки не знайде свій особливий індивідуальний шлях, поки не пізнає своє «полісущісне *homo*».

На нашу думку, перспективи подальших досліджень у царині філософії туризму полягають у філософсько-антропологічному аналізі мандрівки-подорожі тривалістю в людське життя, що характеризує духовні пошуки сучасної особистості.

Джерела та література

1. Лютий Т. В. Культура масова і популярна: теорії та практики / Т. В. Лютий, О. А. Ярош. – К. : [б. в.], 2007. – 124 с.
2. Горський В. С. Подорож як феномен культури / В. С. Горський // Всеукраїнський круглий стіл «Філософія туризму». – К. : [б. в.], 2002. – 145 с.
3. Кисельов М. М. Туризм і природознавство – філософсько-світоглядний аспект / М. М. Кисельов // Всеукраїнський круглий стіл «Філософія туризму» – К. : [б. в.], 2002. – 145 с.

References

1. Liutyi, T. V., Yarosh, O. A. (2007), “*Mass and popular culture: theory and practice*”, Kyiv, 124 p.
2. Horskyi, V. S. (2002), “*Traveling as a cultural phenomenon*”, Ukrainian round table «Philosophy of Tourism», Kyiv, 145 p.
3. Kyselov, M. M. (2002), “*Tourism and natural science – philosophical and ideological aspect*”, Ukrainian round table «Philosophy of Tourism», Kyiv, 145 p.

Опейда Людмила, Опейда Артур. Туризм как внутренняя потребность экзистенциального обновления личности. В рамках исследования рассмотрен экзистенциальный статус личности – человека-путешественника (*homo viator*), показаны коллизии и противоречия на пути его экзистенциально-личностного обновления. Последнее осуществляется в намерении «раздвинуть небосвод» собственного бытия, выйдя за грани хорошо известного, в иное измерение, которое способно удовлетворить актуальную человеческую потребность коммуникативного обновления, водночасе открывая все новые и новые горизонты «полисущностного *homo*».

Ключевые слова: путешествие, путешествие, философия туризма, человек-путешественник (*homo viator*), «полисущностное *homo*».

Opeyda Ludmila, Opeyda Artur. Tourism as the Inner need of the Existential Renewal of Personality. Together with the development of itinerancy, its acquirement of more organized forms, the most developed, massive of which is tourism, the necessity to be philosophically comprehended is getting more and more actual. The existential status of the modern personality – man-wanderer (*homo viator*) is reviewed within this research, as well as the collisions and contradictions of its existentially-personal renewal are shown. The last one occurs in an attempt “to broaden the outlook” of the own being, overstepping the boundaries of what is well-known into another dimension, which is intended to satisfy the urgent human need of the communicative renewal, at the same time opening new and new horizons of “the semi essential *homo*”.

On this way a man-wanderer is expected to face a number of problems, at least because the way itself has a number of directions-branches, and according to what is going to be chosen it depends whether the expected personality renewal is going to happen, or whether the wanderer is doomed to pass over this way again and again, until he won't find his unique personal way.

The perspectives of the further research works on tourism philosophy are about the philosophically-anthropological analysis of the wander-journey lasting the whole human life, which analyses the spiritual search of the modern personality.

Key words: itinerancy, journey, tourism philosophy, man-wanderer (*homo viator*), man holistic (*homo holos*), “the semi essential *homo*”.

Статтю отримано 14.11.2015 р.